

Een handreiking voor Basiskwaliteit Natuur in Overgangsgebieden

Aan : Werkgroep Overgangsgebieden
Van : Vogelbescherming Nederland
CC :
Opgesteld door : Jeffrey Brand en Aster Boeschoten
Datum : 11 oktober 2023
Betreft : Een handreiking voor Basiskwaliteit Natuur in Overgangsgebieden
Doel : De Werkgroep Overgangsgebieden adviseren over het handen en voeten geven aan systeemherstel in overgangsgebieden, door middel van de systematiek van Basiskwaliteit Natuur.

Woord vooraf

Van oudsher hebben mensen een grote invloed gehad op hoe Nederland eruitziet. Eeuwenlang gingen landbouw en natuur hand in hand. De vooroorlogse landbouw leverde onder andere prachtige hooilanden op, vol met weidevogels. Na de Tweede Wereldoorlog raakte de balans tussen landbouw en natuur steeds meer zoek.

De natuur werd soms zelfs als een last gezien die hogere productie in de weg stond. Bloemrijk hooiland verdween, insectenaantallen namen drastisch af, het landschap werd kaler en de weidevogels gingen hard in aantal achteruit. De karakteristiek en de cultuurhistorie van de landschappen werd vervangen door eenvormigheid.

Gelukkig zoeken steeds meer boeren naar mogelijkheden om een verandering naar een duurzame en natuurinclusieve landbouw te kunnen maken. Een landbouw die weer in balans is met zijn omgeving, die uitgaat van een duurzaam gebruik van water en bodem, en die niet alleen financieel gezonde boeren oplevert, maar ook een gezond, natuurrijk en aantrekkelijk landelijk gebied.

In de overgangsgebieden rondom Natura 2000-gebieden ligt de ambitie om de natuur in stand te houden of te verbeteren. En om de trots op het cultuurhistorische landschap met de bijbehorende rijke natuur weer aan te wakkeren. Het is essentieel om daarvoor voorwaarden en condities voor natuur te verbeteren.

Dit document reikt een systematiek aan om een volgende slag te slaan in het verbeteren van die condities. Een gereedschapskist met maatregelen waarmee we in de overgangsgebieden aan de slag kunnen. Een stapsteen naar een aantrekkelijk, gezond en welvarend landelijk gebied, waar boer én burger trots op zijn. En waar we nog lang van kunnen genieten.

Inhoudsopgave

Woord vooraf.....	2
1 Inleiding	4
1.1 Stroomherstel in overgangsgebieden	4
1.2 De systematiek.....	5
1.3 Leeswijzer.....	6
2 Kijkrichtingen voor stroomherstel	7
2.1 Kijkrichting Natura 2000-gebieden naar landelijk gebied	7
2.2 Kijkrichting van landelijk gebied naar Natura 2000-gebieden.....	8
3 Het stappenplan.....	9
4 Algemene maatregelen.....	10
5 Gebiedsafhankelijke maatregelen	12
5.1 Waddeneilandpolders.....	16
6 Bijlagen	20
6.1 Selectie vogelsoorten in Waddeneilandpolders	20
6.2 Analyse maatregelen in Waddeneilandpolders.....	21
6.3 Adviesrapport Staring Advies over landschapselementen	21

1 Inleiding

De Werkgroep Overgangsgebieden heeft Vogelbescherming Nederland gevraagd om te adviseren over voorwaarden voor inrichting en beheer voor vogels in overgangsgebieden. Overgangsgebieden zijn overwegend agrarische gebieden grenzend aan Natura 2000-gebieden. Deze gebieden leveren een bijdrage aan de gunstige staat van instandhouding voor behoud en herstel van de biodiversiteit in Natura 2000-gebieden. Systeemherstel is hiervoor noodzakelijk. Opgaven voor biodiversiteit, stikstof, klimaat, water en landbouw worden in de overgangsgebieden gelijktijdig aangepakt.

1.1 Systeemherstel in overgangsgebieden

Meer dan de helft van de beschermde soorten en habitats is voor duurzame instandhouding afhankelijk van gebieden die niet zijn aangewezen als Natura 2000-gebieden. De gebieden van het Natuurnetwerk Nederland (NNN), de verbindingen en de overgangsgebieden zijn daarom van groot belang voor een rijke natuur. En die landschappelijke samenhang is een randvoorwaarde voor systeemherstel.

In dit document zal specifiek gekeken worden naar vogelsoorten. Het is daarbij belangrijk om te noemen dat alle inheemse vogelsoorten beschermd zijn onder de Vogelrichtlijn. In het kader van de relatie tussen Natura 2000-gebieden en overgangsgebieden, zal er onderscheid gemaakt worden tussen Natura 2000-doelsoorten en overige soorten, oftewel soorten die óók beschermd zijn, maar waar geen Natura 2000-gebied voor is aangewezen.

Naast vogelsoorten is het belangrijk om andere soortgroepen niet uit het oog te verliezen. De Vlinderstichting heeft bijvoorbeeld al aangegeven een soortgelijke methodiek te gaan maken voor dagvlinders. De deur staat open voor SoortenNL om andere soortgroepen onder deze systematiek te hangen. Wij beperken ons in dit document tot de vogels.

In de overgangsgebieden met landbouw zijn natuur en landbouw als functies nevenschikt. Dit in tegenstelling tot Natura 2000-gebieden en het NNN (waar natuur de primaire functie is) en het landelijk gebied (waar landbouw de primaire functie is). Bij Basiskwaliteit Natuur wordt vaak gedacht aan gebieden waar natuur een ondergeschikte functie is. Omdat in overgangsgebieden de functies landbouw en natuur gelijkwaardig zijn, is de ambitie hier hoger dan in gebieden waar landbouw de primaire functie is. Om aan de gelijkwaardigheid van de functies landbouw en natuur invulling te geven, zijn maatregelen nodig. Deze maatregelen richten zich op abiotische condities, de inrichting en op beheer en gebruik. Ze vormen de sleutel om het leefgebied van planten en dieren die afhankelijk zijn van agrarische gebied te herstellen. Wanneer een gebied op zo'n manier is aangepast, is de Basiskwaliteit Natuur op orde: de condities zijn weer geschikt voor de soorten die in het Nederlandse landschap van dergelijke gebieden afhankelijk zijn. De *systematiek* van Basiskwaliteit Natuur kan dus helpen bij het sturen op systeemherstel.

Hoe ziet dat er dan uit? En welke soorten en habitats kun je dan verwachten in overgangsgebieden? Daar kan de systematiek van Basiskwaliteit Natuur bij helpen. De identiteit en de trots van het landschap staan daarbij centraal. Waar je je bijvoorbeeld in 1960 aan rand van de stad al waande in een concert van veldleeuweriken, is nu nog maar 5% van de populatie over. En zo zijn er meer voorbeelden. Voor het herstellen van dat gevoel, dat karakteristieke landschap, ligt in de overgangsgebieden een uitgelezen kans.

Met dit document wil Vogelbescherming Nederland handvatten bieden om systeemherstel in overgangsgebieden 'in te kleuren', door er concrete beheers- en inrichtingsmaatregelen aan te koppelen. Er is gekeken naar milieucondities, inrichting en gebruik van agrarische landschappen. Het doorlopen van de stappen in deze systematiek is belangrijk om te komen tot systeemherstel en dient uiteindelijk drie doelen: Natura 2000-doelsoorten en -doelhabitats duurzaam in stand houden, alle andere beschermde soorten (waaronder ook de (voorheen) algemene soorten) en habitats duurzaam in stand houden en de trots op de gebiedsidentiteit aanwakkeren.

1.2 De systematiek

Om een zo breed mogelijk toepasbare systematiek te ontwikkelen, is enige versimpeling helaas onvermijdelijk. Om toch recht te doen aan de diversiteit van agrarische landschappen, is een geografisch onderscheid gemaakt op basis van de landschappelijke domeinen zoals beschreven in het rapport *Landschapsecologische analyse landschapselementen in agrarische landschappen van Nederland* door Staring Advies (2022). Per domein (13 in totaal) is bekend welke karakteristieke soorten hier voorkomen, welke soorten er aangewezen zijn in aangrenzende Natura 2000-gebieden (en dus extra aandacht verdienen) en met welke maatregelen vogelpopulaties ondersteund kunnen worden. Voor dit advies wordt enkel ter illustratie een uitwerking gegeven van het agrarisch domein 'Waddeneilandpolders'. Overige domeinen kunnen in een later stadium uitgewerkt worden.

De scope van dit document is hoofdzakelijk het versterken van vogelpopulaties. Dit wordt ten eerste omschreven aan de hand van enkele algemene adviezen, die in alle gebieden voor alle vogelsoorten relevant zijn, en waar andere soortgroepen op meeliften. Ten tweede zijn er adviezen die meer specifiek zijn voor bepaalde gebieden en de daar voorkomende soorten. Om tot een volledig beeld te komen van hoe de biodiversiteit te ondersteunen en herstellen in overgangsgebieden, kan de denklijn van dit advies toegepast worden op andere soortgroepen. Zoals eerder vermeld, wordt er gewerkt aan een uitwerking voor bijvoorbeeld dagvlinders.

Voor de instandhouding en het herstel van de Nederlandse biodiversiteit is het noodzakelijk dat niet alleen de kwaliteit van de Natura 2000-gebieden op orde wordt gebracht, maar die van de totale leefomgeving. De systematiek van Basiskwaliteit Natuur is geen extra 'moetje', maar een uitwerking van iets dat we al heel lang willen: een gezonde en duurzame leefomgeving met een rijke natuur.

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de relatie en wederkerigheid tussen Natura 2000-gebieden en het omliggende gebied. Het vraagt om twee kijkrichtingen: van het Natura 2000-gebied naar het omliggende gebied, en van het omliggende gebied naar Natura 2000. De overgangsgebieden moeten een brug slaan tussen deze twee. Hoofdstuk 3 beschrijft algemene maatregelen die als vertrekpunt dienen en daarmee relevant zijn voor alle overgangsgebieden. Hoofdstuk 4 beschrijft de opbouw van gebiedsspecifieke maatregelen. Deze volgen de systematiek van Basiskwaliteit Natuur: milieu, inrichting en gebruik. In hoofdstuk 5 zijn de maatregelen uitgewerkt voor het agrarisch domein 'Waddeneilandpolders'.

2 Kijkrichtingen voor systeemherstel

Het is van belang om te weten voor welke soorten Nederland vanouds een geschikte leefomgeving was – en voor welke niet. De aanname die hieronder ligt, is dat het voorkomen van gezonde populaties een indicator is voor een gezond systeem. De eerste kijkrichting is dan ook van soorten op populatieniveau naar gebieden. Uit deze kijkrichting komt ook Natura 2000 voort – het is één van de instrumenten die de staat van instandhouding van soorten probeert veilig te stellen.

Deze kijkrichting is niet afdoende, zo blijkt uit [de staat van de natuur in Nederland](#) - veel soorten en habitats gaan nog altijd achteruit. Een extra blik op de wederkerigheid tussen Natura 2000-gebieden en gebieden daaromheen is cruciaal. Die brengt twee kijkrichtingen met zich mee die verder toegelicht zullen worden: van het omliggende gebied naar het Natura 2000-gebied en van het Natura 2000-gebied naar het omliggende gebied. Deze kijkrichtingen kunnen explicieter maken welke maatregelen getroffen moeten worden om tot systeemherstel te komen en bieden dus een handelingsperspectief. Zij worden verderop in deze paragraaf verder toegelicht.

Het uitgangspunt van het advies is dat leefgebiedverbetering buiten het Natura 2000-gebied leidt tot een betere staat van instandhouding van de natuur binnen en buiten de natuurgebieden. De vertaling van leefgebiedseisen van de betreffende vogelsoorten (al dan niet een Natura 2000-doelsoort) naar maatregelen in overgangsgebieden is daarmee maatwerk.

Voorwaarde aan de te nemen maatregelen in de overgangsgebieden is dat deze passend zijn voor het betreffende landschapstype. In dit advies wordt daarom onderscheid gemaakt tussen 13 agrarische domeinen (zie hoofdstuk 5).

2.1 Kijkrichting Natura 2000-gebieden naar landelijk gebied

De kijkrichting van soorten op populatieniveau naar gebieden laat zien waar welke soorten zich thuis voelen. De Vogelrichtlijn beschermt alle inheemse vogelsoorten en Natura 2000 is een middel om de hotspots van de Nederlandse natuur te beschermen. Dit is echter maar een deel van de oplossing. Daarvoor is de kijkrichting van Natura 2000 naar het omliggende landelijk gebied van belang.

Maatregelen die getroffen gaan worden voor Natura 2000-doelsoorten (denk bijvoorbeeld aan foerageermogelijkheden) kunnen ook bijdragen aan de instandhouding van vogelsoorten zonder gebiedsdoelen. Door de combinatie van doelsoorten en soorten zonder gebiedsdoelen ligt er in de overgangsgebieden een unieke kans om te werken aan zowel de rijke natuur die veel mensen tot de verbeelding spreekt, als de nationale ambities en doelen die vaak voortkomen uit EU-regelgeving.

Om de natuurwaarden in het betreffende beschermde natuurgebied te ondersteunen in overgangsgebieden, zullen de volgende vragen beantwoord moeten worden:

- Welke (vogel)soorten zijn als doelsoorten aangewezen onder de Vogelrichtlijn in het Natura 2000-gebied?
  - Wat is de staat van de (gebiedsspecifieke) instandhoudingsdoelstelling?
  - Welke maatregelen zijn profijtelijk voor de aangewezen soorten en dragen daarmee bij aan het halen van de instandhoudingsdoelstelling?

- Welke knelpunten zijn er geformuleerd voor het Natura 2000-gebied, in de betreffende landschapsecologische systeemanalyse (LESA)/natuurdoelanalyse (NDA)?
  - Waar worden deze knelpunten door veroorzaakt?
  - Welke maatregelen dragen bij aan het oplossen van deze knelpunten?

Voor de scope van dit document staan de soorten centraal waarvoor het betreffende Natura 2000-gebied is aangewezen als Vogelrichtlijngebied. Vanuit dit perspectief kan het nodig zijn om ook de kwaliteit van de leefgebieden buiten het Natura 2000-gebied in beschouwing te nemen, om de volgende redenen:

- Het aantal broedparen in het Natura 2000-gebied wordt niet gehaald en/of de populatiegrootte van niet-broedvogels blijft achter bij de doelstelling;
- De vogelsoort slaapt in het Natura 2000-gebied, maar vindt zijn foerageergebieden vooral daarbuiten. Denk aan smient, ganzen, maar ook kleine zwaan en kleine mantelmeeuw;
- De vogelsoort broedt in het Natura 2000-gebied, al dan niet in kolonies en foerageren gebeurt vaak daarbuiten. Een voorbeeld is de purperreiger die in slootjes in het boerenland zijn voedsel zoekt. Voor een soort als de wespendif geldt dat deze tot 10 km of meer van zijn nestplaats foerageert, de bruine kiekendief tot 5 à 10 km in omringend landbouwgebied.

2.2 Kijkrichting van landelijk gebied naar Natura 2000-gebieden

De andere kijkrichting is die van het landelijk gebied naar Natura 2000-gebieden. Dat betekent werken met Basiskwaliteit Natuur. Dit heeft als uitgangspunt dat de omgeving zo ingericht, beheerd en gebruikt wordt dat algemene soorten algemeen blijven of weer worden. Dat is belangrijk, want in grote delen van het land dalen populaties van algemene soorten juist. De identiteit van het gebied staat daarbij centraal – en dus ook de soorten die kenmerkend zijn voor het betreffende cultuurhistorische landschap.

Het sturen op verbetering van condities en voorwaarden in het landelijk gebied wordt gebaseerd op de karakteristieken van het betreffende agrarische domein, waar een lijst van kenmerkende soorten onder hangt. Denk hierbij aan de veldleeuwrik in heideontginningen en de patrijs in het hoevelandschap. Voor duurzame instandhouding vereisen deze soorten bepaalde condities, een bepaalde inrichting of bepaalde gebruiksvoorwaarden.

De maatregelen die daarvoor getroffen kunnen worden, dragen bij aan de gezondheid van het landschap. Zo draagt de aanleg van natuurvriendelijke oevers bij aan het verbeteren van de waterkwaliteit en de aanleg van een bomenrij aan het tegengaan van fragmentatie – dat zijn knelpunten die met regelmaat naar voren komen in de Natuurdoelanalyses. Dit zijn slechts voorbeelden: het blijft natuurlijk maatwerk.

Door te sturen op condities en voorwaarden volgens de systematiek van Basiskwaliteit Natuur, worden de condities geschapen die karakteristieke soorten van het landschap nodig hebben om er te leven. En door op deze manier bottom-up de natuurkwaliteit van het landelijk gebied te verhogen, zal de externe werking op nabijgelegen Natura 2000-gebieden minder worden.

3 Het stappenplan

Het uitgangspunt van het advies is dat verbetering van leefgebieden buiten Natura 2000-gebieden leidt tot een betere staat van instandhouding van de natuur binnen en buiten de Natura 2000-gebieden. De vertaling van leefgebiedseisen van de betreffende soorten naar maatregelen in overgangsgebieden is daarmee maatwerk, waarbij de volgende vragen een rol spelen:

1. Voor welke soorten is het betreffende Natura 2000-gebied aangewezen?
  - Hoe is het voor die soorten met de instandhoudingsdoelstelling?
  - Welke van de aangewezen soorten vinden hun leefgebied (bijvoorbeeld voor rusten of foerageren) deels buiten het Natura 2000-gebied?
  - Is de gebiedsbepaling van het overgangsgebied toereikend voor Natura 2000-doelrealisatie?
2. Aan welke agrarische domeinen grenst het Natura 2000-gebied?
  - Wat zijn kenmerkende soorten voor dit agrarische domein?
  - Wat zijn kenmerkende landschapselementen en vormen van gebruik voor dit agrarische domein?
3. Op welke manier (met welke maatregelen) kan het benodigde leefgebied in de overgangsgebieden worden verbeterd?
  - Welke maatregelen kunnen getroffen worden om milieucondities te verbeteren?
  - Welke maatregelen kunnen getroffen worden om inrichtingscondities te verbeteren?
  - Welke maatregelen kunnen getroffen worden om beheer- en gebruikscondities te verbeteren?

In de maatregelen wordt onderscheid gemaakt tussen algemene maatregelen en gebiedsspecifieke maatregelen. Deze zullen voor een groot deel bepaald worden door de knelpunten die naar voren komen uit de natuurdoelanalyses. De algemene maatregelen bevatten met name uitgangspunten die in (bijna) alle gebieden *no regret*-maatregelen zijn voor natuurherstel.

4 Algemene maatregelen

Bij maatregelen is het goed om onderscheid te maken in:

1. maatregelen gericht op het milieu en de abiotische condities (waterkwantiteit en waterkwaliteit (zowel oppervlaktewater als grondwater), bodemkwaliteit);
2. inrichtingsmaatregelen;
3. maatregelen rond beheer en gebruik.

Dit advies bevat algemene en gebiedsafhankelijke maatregelen. De algemene maatregelen zijn een vorm van *no regret*-maatregelen: ze zijn overal in het agrarisch gebied toe te passen, vormen een basis voor 'natuurinclusieve landbouw' en dragen bij aan het bereiken van Basiskwaliteit Natuur. Over het algemeen geldt dat vogelpopulaties en natuurkwaliteit geholpen zijn met deze maatregelen.

Voorbeelden van geadviseerde maatregelen worden hieronder genoemd. Voor een uitgebreider beeld zie het rapport van Staring Advies (2022).

Verbeteren van de waterkwaliteit en -kwantiteit (milieu)

- Opzetten waterpeil in watergangen en het verhogen van het grondwaterpeil;
- Verbeteren van de waterkwaliteit door beperken van de mestgift en van het gebruik van pesticiden.
- Beperking van onttrekkingen van grond- en oppervlaktewater.

Herstel van gebiedseigen landschapselementen ook wel groenblauwe dooradering genoemd (inrichting)

- Kijken naar het bestaande en vroegere landschap: wat zijn de huidige omstandigheden om de landschapskwaliteit te verbeteren en hoe kan dit aansluiten bij hoe het landschap er vroeger uitzag. Oftewel, wat zijn in de historisch-geografische context van het gebied passende landschapselementen.
- Minstens 10%, liefst 15% -van het agrarisch gebied bestaat uit gebiedseigen landschapselementen (zie ook [Aanvalsplan Landschap](#)). Een belangrijke voorwaarde daarbij is een fijnmazige verdeling van de landschapselementen.
- Bij het kiezen van landschapselementen er rekening mee houden dat in alle behoeften van vogels wordt voorzien (nestplaatsen, foerageer- en schuilmogelijkheden, slaapplekken).
- Landschapselementen zo ordenen dat er netwerken ontstaan, zowel in waterelementen als houtachtige, opgaande elementen.
- Gefaseerde aanleg en beheer, waardoor er variatie in leeftijden en structuur ontstaat.
- Erven een plek geven en laten aansluiten op het netwerk van landschapselementen en daar de inrichting van erven op aanpassen.
- Aanleg, gebruik en beheer van de landschapselementen afstemmen met alle gebruikers en beheerders van het gebied.

Extensiveren (agrarisch) gebruik (gebruik)

- Minimaliseren van de bodemberoering, door middel van niet-kerende grondbewerking.

- Behoud bestaand grasland en vorm het om naar meer kruidenrijk grasland.
- Streef naar een GVE-dichtheid van 1,0.
- Creëren van positieve organische stofbalans, door gebruik van vaste mest in plaats van drijfmest, teelt van groenbemesters en verruiming van het bouwplan met extensieve gewassen met een omvangrijke gewasrest. Voorbeelden van die laatste zijn luzerne, grasklaver en graanteelten met achterlating van stro.
- Gevarieerd extensief bouwplan, bijv. door dit te verruimen met graanteelten, vlinderbloemigen (denk aan luzerne of grasklaver met een extensief maaibeheer).
- Behouden van (functionele) biodiversiteit, door middel van akkerranden en ecologisch beheer van bermen.
- Verklein perceelgrootte waar mogelijk.

Toepassen van recreatiezonering (gebruik)

- Verder herstel van het landschap en de biodiversiteit vergroot de aantrekkelijkheid van het landschap, wat kansen biedt voor recreatie. Zonering is hierom belangrijk, zodat genieten van het landschap niet ten koste gaat van de rust van vogels.

Naast deze algemene uitgangspunten is het in alle gevallen ook belangrijk aannames te blijven toetsen en om een gedegen monitoringprogramma op te zetten. Alleen dan weet je uiteindelijk of maatregelen écht werken.

5 Gebiedsafhankelijke maatregelen

Het kiezen van maatregelen voor de natuurkwaliteit in een gebied zal altijd maatwerk zijn. Elk Natura 2000-gebied is immers anders, daarmee verschillen mogelijkheden en kwaliteiten van overgangsgebieden ook. Om dit maatwerk vorm te geven wordt gekeken naar twee componenten:

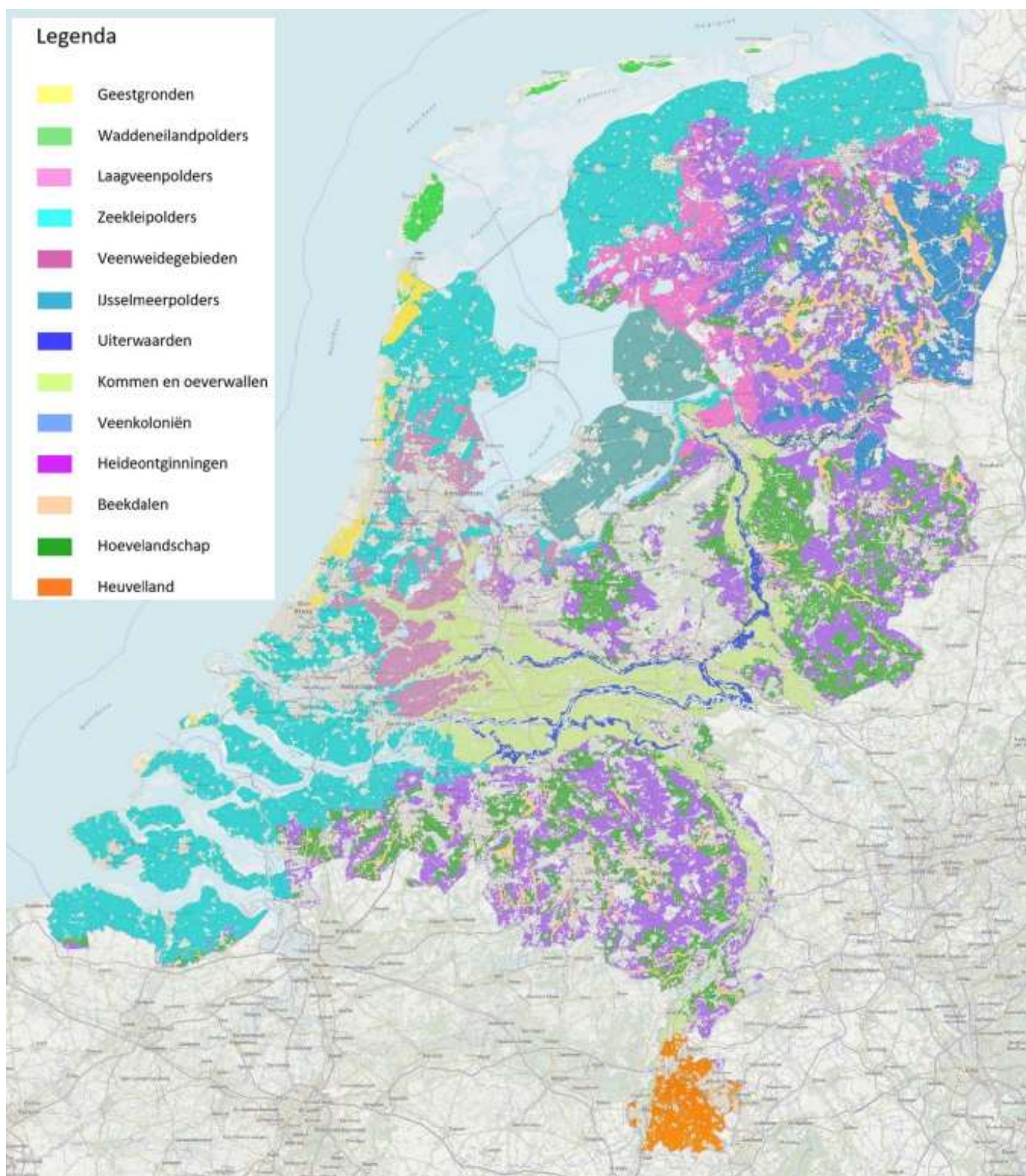
- De bestaande en potentiële natuurkwaliteit van het overgangsgebied:
  - Welke vogels zijn kenmerkend en horen algemeen te zijn voor het betreffende landschap?
    - Welke maatregelen zijn nodig om deze vogels algemeen te houden of populaties te herstellen?
  - Wat zijn de belangrijkste drukfactoren in het landschap die beperkend zijn voor de natuurkwaliteit?
- De bescherming en doelstellingen van het aangrenzend Natura 2000-gebied:
  - Welke vogelsoorten zijn als doelsoorten aangewezen in het gebied?
    - Welke maatregelen dragen bij aan het halen van de instandhoudingsdoelen van deze soorten?
  - Welke knelpunten zijn er geformuleerd voor het Natura 2000-gebied, in de bijbehorende LESA/NDA?
    - Welke maatregelen dragen bij aan het oplossen van deze knelpunten?

De antwoorden op deze vragen zullen per gebied verschillend zijn. Om specifiekere handvatten te kunnen leveren, is een uitwerking te maken per landschapsdomein. Per domein worden suggesties gedaan voor het reguleren van milieuoedities, inrichting en gebruik – volgens de systematiek van Basiskwaliteit Natuur. Hierbij wordt gekeken naar de karakteristieken van het landschap en de mogelijkheden die de natuurlijke omgeving biedt. Op de kaart in *Figuur 1* is Nederland te zien en de geografische verdeling van de landschappelijke domeinen.

Landschapstypologie OBN

Nederland is op verschillende manieren onderverdeeld in landschapstypen. Een bekend voorbeeld hiervan is die van Kennisnetwerk OBN. Deze verdeelt Nederland in tien verschillende landschappen, waaronder laagveen- en zeekleilandschap, rivierenlandschap en zee en wad. Deze typologie komt deels overeen met de onderverdeling die is aangehouden in dit advies. Er is echter bewust gekozen om deze landschapstypologie hier niet aan te houden. Dit heeft als reden dat deze geen expliciet onderscheid maakt tussen veel verschillende type cultuurlandschappen met kenmerkende historisch-geografische oorsprong. En dat is waar dit advies zich juist op richt.

Per domein wordt advies gegeven aan de hand van vogelsoorten, landschapselementen en randvoorwaarden. Deze drie componenten worden kort toegelicht.

Figuur 1. De 13 agrarische domeinen zoals gedefinieerd in het adviesrapport van Staring Advies (2022)

Vogelsoorten

Voor dit advies worden vogelsoorten als leidraad genomen voor het verbeteren van de natuurkwaliteit in overgangsgebieden. Per domein is een lijst met vogelsoorten gegeven die binnen dit domein als richtlijn kunnen dienen voor verbetering van de natuurkwaliteit. Deze soorten bestaan uit soorten die karakteristiek zijn voor het betreffende domein (volgens de systematiek van Basiskwaliteit Natuur) en soorten met gebiedsdoelen (volgens de systematiek van Natura 2000). Om tot een zo compleet mogelijke selectie te komen worden twee criteria gehanteerd:

Om binnen deze omvangrijke soortenlijsten van Basiskwaliteit Natuur tot een selectie te komen, is gekeken welke soorten op de [Rode of Oranje Lijst](#) staan. Deze vogels hebben hiermee geen extra beschermde juridische status, maar actieve beschermingsmaatregelen zijn noodzakelijk om het voortbestaan van de soort te kunnen garanderen;

Hieraan toegevoegd zijn soorten die (a) voorkomen in Natura 2000-gebieden grenzend aan een domein, (b) in minstens één van die gebieden aangewezen zijn als doelsoort (en waarvoor instandhoudingsdoelstellingen vastgesteld zijn) en daarnaast (c) gebruik maken van overgangsgebieden, bijvoorbeeld als rust- of foerageergebied. Door te kijken naar wat deze soorten in een landschap nodig hebben is het mogelijk om maatregelen te nemen die deze soorten, en daarmee de instandhoudingsdoelstellingen vanuit de Vogelrichtlijn, ondersteunen.

Figuur 2. Weergave van de selectie aan vogelsoorten die de scope vormen van dit advies. De linker 'trechter' laat zien hoe Basiskwaliteit Natuur meegenomen wordt in de vorm van karakteristieke vogels per domein. De rechter 'trechter' richt zich op soorten die in het Natura 2000-gebied zijn aangewezen als doelsoort.

Beide kijkrichtingen, zoals besproken in hoofdstuk 2, worden op deze manier in de vogelsoortenselectie meegenomen. In principe worden alle soorten beschermd onder de Vogelrichtlijn; door een duidelijke selectie uit te voeren is het mogelijk om gericht aan zowel de doelen vanuit de Vogelrichtlijn/Natura 2000 te werken als bij te dragen aan het behoud en herstel van de Nederlandse natuur, volgens de kijkrichting van Basiskwaliteit Natuur. Hierbij vormt de selectie

van vogelsoorten per domein een richting voor het kiezen van maatregelen die nadrukkelijk bijdragen aan het herstel van biodiversiteit in brede zin.

Milieu

In hoofdstuk 4 staan algemene maatregelen en uitgangspunten beschreven. In de uitwerking per domein volgt hieronder een projectie van die algemene maatregelen op het betreffende agrarische domein.

Inrichting

Inrichting bestaat uit de landschapselementen, percelen met agrarisch gebruik, bebouwing en infrastructuur. In dit advies wordt een uitwerking gedaan van landschapselementen per domein. Landschapselementen zijn over het algemeen bevorderlijk voor de natuurwaarde in een gebied. Daarnaast maken ze een gebied bestendiger tegen klimaatverandering en wordt het een interessanter gebied voor recreatie. Staring Advies (2022) maakt een onderscheid tussen:

- Kenmerkende landschapselementen: elementen die karakteristiek zijn voor het landschap van het domein. Met name deze elementen geven het oorspronkelijke karakter van het gebied vorm;
- Begeleidende landschapselementen: landschapselementen die niet per definitie kenmerkend zijn voor het landschap, maar die goed in het landschap passen. Bovendien versterken zij vaak de functionaliteit van de kenmerkende landschapselementen en bevorderen ze daarmee de biodiversiteit.

Voor invulling van het landschap geldt dat het optimaal is om een variatie aan elementen te kiezen, waarvan de functies elkaar versterken en aanvullen. Bij voorkeur sluiten de elementen aan op een soort ecologisch netwerk, waar zowel gekeken wordt naar schuil- en rustplekken en foerageerelementen. Zo kunnen waterelementen als sloten en poelen gepaard gaan met bijvoorbeeld agrarisch natuurbeheer, plas-dras of weitjes. Voor de hoeveelheid landschapselementen per gebied wordt het 10%-doel aangehouden voor groenblauwe dooradering, vanuit het Aanvalsplan Landschap.

De kenmerkende landschapselementen komen voort uit de rapportage van Staring Advies (2022). Bij iedere maatregel wordt kort toegelicht hoe deze ingericht dient te worden voor maximaal resultaat. Een uitgebreidere toelichting van aanleg, inrichting en beheer staat in het rapport van Staring Advies. De verdere (aanzienlijke) waarde van de landschapselementen, zoals economische of recreatieve waarde en de verdere waarde voor de biodiversiteit, worden buiten beschouwing gelaten. Uitwerking van deze methodiek voor andere soortgroepen kan hierbij een completer beeld geven.

Gebruik

Het gebruik en het beheer maken samen de derde stap in de Basiskwaliteit-systematiek. In deze stap wordt stilgestaan bij passende (agrarische) gebruiksvormen per domein. Voorbeelden hiervan zijn maaibeheer, bouwplannen en recreatie.

5.1 Waddeneilandpolders

Waddeneilandpolders zijn ingedijkte zeekleikwelders, te vinden op de aan de Waddenzee grenzende delen van de Waddeneilanden. Van oorsprong bestonden deze polders uit veel kleine percelen met microreliëf en slootjes, omzoomd door eikenhakhoutwallen. Door de ruilverkaveling in de 20^e eeuw zijn de polders veel ruimer ingericht, waardoor de houtwallen grotendeels zijn verdwenen. Het ideaalbeeld van het landschap is kruidenrijke graslanden en een dicht netwerk van heldere sloten, met veel opgaande elementen tegen de binnenduinrand en langs wegen en erven.

De polders van de Waddeneilanden staan vooral bekend om de vele weidevogels die er broeden. Grutto, kievit, tureluur en scholekster zijn de bekendste soorten, maar ook graspieper, gele kwikstaart en veldleeuwerik kom je hier tegen.

Het gebied is kwetsbaar voor klimaatverandering. Door aanhoudende droge periodes ontstaat een tekort aan zoetwater. Waterpeilen dalen, waardoor het voedselaanbod voor weidevogelkuikens afneemt. Opgaande elementen kunnen de openheid van het landschap aantasten die weidevogels vereisen. En het intensieve agrarische gebruik heeft ook zijn stempel gedrukt op de vogeltrends. De eens zo bloemrijke weiden zijn voor een groot deel monotoon geworden, waardoor leefgebied verloren is gegaan.

Om recht te doen aan de ecologische condities en randvoorwaarden die de karakteristieke vogels hebben, wordt in de uitwerking hierna onderscheid gemaakt tussen soorten van open landschap (de polders) en soorten van landschappen met opgaande elementen (de binnenduinrand).

Vogelsoorten

Zoals besproken in de vorige paragraaf, is een vogelselectie gemaakt op basis van karakteristieke soorten voor de Waddeneilandpolders én op basis van de doelsoorten in omliggende Natura 2000-gebieden. Omliggende Natura 2000-gebieden zijn Waddenzee, Duinen en Lage Land Texel, Duinen Vlieland, Duinen Terschelling, Duinen Ameland, Duinen Schiermonnikoog en Noordzeekustzone.

Een totaaloverzicht van de overzicht van de vogelsoorten voor overgangsgebieden in de Waddeneilandpolders is te vinden in de bijlage. In de bijlage staat ook het Excel-bestand met de analyse van maatregelen die ten grondslag ligt aan de adviezen in dit hoofdstuk.

5.1.1 Open landschap

Gidssoorten

In het open landschap van de Waddeneilandpolders zijn **grutto**, **tureluur**, **veldleeuwerik**, **scholekster**, **visdief** en **kluut** de gidssoorten. Daarmee is een brede ecologische groep vertegenwoordigd. Door maatregelen te treffen voor deze soorten, profiteren een hoop andere soorten in hun kielzog. Hieronder volgt een uitwerking van de belangrijkste maatregelen. In het bijgevoegde Excel-bestand staat een gedetailleerd overzicht van inrichtingsmaatregelen en in welke mate deze bijdragen aan verschillende vogelsoorten.

Milieu

Voor het op orde krijgen van de abiotische milieufactoren is het noodzakelijk dat rekening wordt gehouden met enkele uitgangspunten. De belangrijkste uitgangspunten, waar de meeste vogelsoorten van profiteren, zijn:

- Behoud de openheid van het landschap.
- Hanteer hogere waterpeilen.

Andere uitgangspunten waar vogels van profiteren:

- Minimaliseer het gebruik van drijfmest.
- Gebruik geen kunstmest.
- Gebruik bij bemesting zo veel mogelijk ruige stalmest.
- Hanteer waar mogelijk een waterpeil 0-20 cm beneden maaiveld. Als minimumeis geldt voor de kritische steltlopers als de grutto en tureluur een waterpeil van 20-40 cm beneden maaiveld in de periode april-mei. Beter nog is 0-20 cm beneden maaiveld. Voor de zeer kritische weidevogels (watersnip, slobbeend, zomertaling) is dat zelfs noodzakelijk. Het peil mag in de periode mei/juni zeker niet verder uitzakken dan 45- 60 cm. Ideaal is dus 0-20 cm beneden het maaiveld.
- Gebruik geen pesticiden.
- Behaal doelen voor waterkwaliteit.

Inrichting

Voor het op orde krijgen van de inrichtingsfactoren is het noodzakelijk dat rekening wordt gehouden met onderstaande uitgangspunten:

- Behoud openheid van het landschap. Geen opgaande elementen (met uitzondering van bijzondere elementen met historische betekenis, zoals eendenkooien).
- Minimaal 1 hectare plasdras per 100 hectare. Behoud en/of herstel van voormalige slenken is hierbij van grote waarde.
- Creëer bloem- en kruidenrijk grasland (en geen zogeheten productief kruidenrijk grasland). Hanteer een minimum van 50% van het areaal.
- Creëer ruig grasland met microreliëf. Denk aan oud, niet-geëgaliseerd grasland met kruidenrijke vegetatie, bij voorkeur percelen achter de zeedijk. Hooien na eind augustus.
- Creëer ruimte voor ondergelopen percelen.
- Leg sloten aan met flauwe en natuurvriendelijke oevers. In combinatie met andere landschapselementen beslaat het areaal idealiter 15%, maar minimaal 10%. Helder en schoon water met rijke gevarieerde onderwaterbegroeiing; in het najaar 50% uitbaggeren of maaikorven.
- Leg greppels aan. In graslanden zijn greppels, die delen van het jaar onder water staan, van groot belang voor meerdere doelsoorten.
- Leg plassen en poelen aan. Op locaties met hoge grondwaterstanden of waar de ondergrond slecht water doorlaat; minimaal 50% open water (baggeren als het meer dan 50% dichtgegroeid is); oevers gefaseerd 2-4 keer per jaar maaien; weinig schaduw op het water (houtelementen zo beheren).
- Richt een schouwpad in met kruiden. De bermen van een schouwpad zijn doorgaans van grote waarde voor bijvoorbeeld insecten. Eens per 1-2 jaar maaien en afvoeren waarbij stroken gespaard blijven.

- Perceelranden met ruige vegetatie.

Gebruik

- Hanteer rust voor vogels. Dat betekent bijvoorbeeld geen loslopende honden. Juist in een open landschap is de verstoringafstand groot.
- Pas de maaifrequentie aan op ritme van de vogels. Beperk werkzaamheden zo veel mogelijk tot buiten het broedseizoen. Voor percelen waar weidevogels broeden, geldt: maai pas na het uitvliegen van de kuikens.
- Beheer oevers en bermen op een natuurvriendelijke manier.
- Streef naar GVE-dichtheid van 1,0
- Verbouw in ieder geval geen maïs.

5.1.2 Landschap met opgaande elementen

Gidssoorten

In het landschap met opgaande elementen van de Waddeneilandpolders, met name de binnenduinrand, zijn **ringmus**, **merel**, **kneu** en **spotvogel** de gidssoorten. Daarmee is een brede ecologische groep vertegenwoordigd. Door maatregelen te treffen voor deze soorten, profiteren een hoop andere soorten in hun kielzog. Hieronder volgt een uitwerking van de belangrijkste maatregelen. In het bijgevoegde Excel-bestand staat een gedetailleerd overzicht van inrichtingsmaatregelen en in welke mate deze bijdragen aan verschillende vogelsoorten.

Milieu

Voor het op orde krijgen van de abiotische milieufactoren is het noodzakelijk dat rekening wordt gehouden met onderstaande uitgangspunten:

- Minimaliseer het gebruik van drijfmest
- Gebruik geen kunstmest
- Gebruik zo veel mogelijk ruige mest
- Gebruik geen pesticiden
- Behaal doelen voor waterkwaliteit

Inrichting

Voor het op orde krijgen van de inrichtingsfactoren is het noodzakelijk dat rekening wordt gehouden met onderstaande uitgangspunten, met name ook op en rond de boerenerven:

- Eikenhakhout. Wal met daarop eikenhakhout; eens per 10-15 jaar hakhout gefaseerd afzetten; eens per 2-3 jaar de zomen langs de wallen maaien.
- Natuurlijke afscheidingen van percelen zoals elzensingels, knotbomenrijen of loofbossenstroken. Lijnvormige beplanting met bomen en weelderige ondergroei; eens per 10-15 jaar hakhout gefaseerd afzetten; eens per 1-3 jaar de zomen maaien.
- Ruimte voor gemengd struweel en ruigteveldjes. Denk hierbij ook aan de vaak ontbrekende mantel aan de bosrand.

- Richt rommelhoekjes in ten behoeve van insecten.
- Creëer ruig grasland met microreliëf. Denk aan oud, niet-geëgaliseerd grasland met kruidenrijke vegetatie, bij voorkeur percelen achter de zeedijk. Hooien na eind augustus.
- Werk met akkers onder agrarisch natuurbeheer.

Gebruik

- Hanteer rust voor vogels. Dat betekent bijvoorbeeld geen loslopende honden.
- Pas de maaifrequentie aan op ritme van de vogels. Beperk werkzaamheden zo veel mogelijk tot buiten het broedseizoen. Voor percelen waar weidevogels broeden, geldt: maai pas na het uitvliegen van de kuikens.
- Beheer oevers en bermen op een natuurvriendelijke manier.
- Streef naar GVE-dichtheid van 1,0
- Verbouw in ieder geval geen maïs.

6 Bijlagen

6.1 Selectie vogelsoorten in Waddeneilandpolders

In onderstaande tabel worden de vogelsoorten genoemd die voor Waddeneilandpolders uit de selectie zijn gekomen, zoals toegelicht aan het begin van hoofdstuk 5 (kopje Vogelsoorten). Per soort wordt genoemd of deze vanuit de kijkrichting van Basiskwaliteit Natuur komen (oftewel Rode of Oranje Lijst) of vanuit de aangrenzende Natura 2000-gebieden. In het geval van het tweede wordt genoemd in welk(e) Natura 2000-gebied(en) deze aangewezen is. Overgangsgebieden in Waddeneiland polders zijn te vinden nabij Vogelrichtlijngebieden Waddenzee, Duinen en Lage Land Texel, Duinen Vlieland, Duinen Terschelling, Duinen Ameland, Duinen Schiermonnikoog en Noordzeekustzone.

Soort	Basiskwaliteit Natuur	Natura 2000
Bergeend		Waddenzee; Noordzeekustzone
Blauwe Kiekendief	Rode Lijst	Waddenzee; Duinen en Lage Land Texel; Duinen Vlieland; Duinen Terschelling; Duinen Ameland; Duinen Schiermonnikoog
Boerenzwaluw	Rode Lijst	
Bontbekplevier	Rode Lijst	Waddenzee; Duinen Terschelling; Noordzeekustzone; Duinen en Lage Land Texel
Bonte strandloper	Rode Lijst	Waddenzee; Noordzeekustzone
Brandgans		Waddenzee
Bruine kiekendief		Waddenzee; Duinen Terschelling; Duinen Ameland; Duinen Vlieland; Duinen Schiermonnikoog; Duinen en Lage Land Texel
Gele Kwikstaart	Rode Lijst	
Goudplevier	Rode Lijst	Waddenzee
Graspieper	Rode Lijst	
Grauwe Gans		Waddenzee
Grauwe Vliegenvanger	Rode Lijst	
Groenpootruiter		Waddenzee
Grutto	Rode Lijst	Waddenzee
Huismus	Rode Lijst	
Kievit	Oranje Lijst	Waddenzee
Kleine Mantelmeeuw		Waddenzee, Duinen en Lage Land Texel, Duinen Vlieland
Kleine Zwaan		Waddenzee
Kluut		Waddenzee; Noordzeekustzone; Duinen en Lage Land Texel
Kneu	Rode Lijst	
Kokmeeuw	Oranje Lijst	

Krakeend		Waddenzee
Lepelaar		Waddenzee, Duinen en Lage Land Texel, Duinen Vlieland
Rosse grutto		Waddenzee; Noordzeekustzone
Ringmus	Rode Lijst	
Rotgans		Waddenzee
Scholekster	Oranje Lijst	Waddenzee, Noordzeekustzone
Slechtvalk		Waddenzee
Slobeend	Rode Lijst	Waddenzee
Smient	Rode Lijst	Waddenzee
Spotvogel	Rode Lijst	
Spreeuw	Oranje Lijst	
Toendrarietgans		Waddenzee
Tureluur	Rode Lijst	Waddenzee, Duinen Vlieland
Veldleeuwerik	Rode Lijst	
Velduil	Rode Lijst	Waddenzee, Duinen en Lage Land Texel, Duinen Terschelling, Duinen Ameland, Duinen Schiermonnikoog
Visdief	Rode Lijst	Waddenzee
Waterhoen	Oranje Lijst	
Wilde Eend		Waddenzee
Wintertaling	Rode Lijst	Waddenzee
Wulp	Rode Lijst	Waddenzee; Noordzeekustzone
Zilverplevier		Waddenzee; Noordzeekustzone
Zwarte ruiter		Waddenzee
Zwarte Stern	Rode Lijst	Waddenzee

6.2 Analyse maatregelen in Waddeneilandpolders

Zie bijgevoegd Excel-bestand.

6.3 Adviesrapport Staring Advies over landschapselementen

Zie bijgevoegd PDF-bestand.